

У неабсяжны свет кнігі

Як бы ні развіваўся свет, важнае месца ў ім заўсёды будзе займаць кніга. Гэта чарговы раз засведчылі ўжо XVII Міжнародныя кнігазнаўчыя чытанні ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі. Здаецца, чым хутчэй развіваецца прагрэс, тым глыбей даследчыкі сцягаюць у мінулае, каб засяродзіцца на схаваных кніжных таямніцах. Тэмпы сучаснага навукова-тэхнічнага прагрэсу такія, што не паспяваеш азірнуцца, як заўтрашні дзень навукі становіцца ўжо ўчарашнім. Адметнасць сёлетніх кнігазнаўчых чытанняў — выкарыстанне розных фармаатаў: выступленне жывое, з дапамогай відэаканферэнц-сувязі, відэапаведамленне.

Пасяджэнні нон-стоп

— Складаны этап каранавіруса прымушае да пошуку новых форм камунікацыі і нярэдка дае новыя магчымасці, — адзначае Аляксандр Суша, намеснік дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, мадэратар чытанняў. — У гэтай зале сабралася каля 40 удзельнікаў ужывую, і вялікая колькасць гледачоў далучаецца ў вirtualным фармаце праз трансляцыю, тымсяці пазнаёміцца з матэрыяламі канферэнцыі ў запісе. Прадугледжаны розныя фармааты, і гэта, будзем лічыць, на карысць.

Дыстанцыйная камунікацыя — прыкмета сучаснасці. Пад трансляцыяй на канале YouTube можна было задаваць пытанні, а выступаюць даваў адказы. Такім чынам, дыялог у розных фармаатах, але з адной мэтай — абмеркаваць актуальныя пытанні кніжнай культуры, падзяліцца досведам, вынікамі навуковых даследаванняў.

Не спыняюцца ініцыятывы па вяртанні помнікаў кніжнай культуры на радзіму.

— Значная частка нявыўжытых нацыянальных дакументаў знаходзіцца па-за межамі нашай краіны, — канстатаваў дырэктар Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі Раман Матульскі. — Так, толькі за апошнія некалькі гадоў супрацоўнікамі НББ выяўлена каля 20 000 раней невядомых нацыянальных дакументаў, якія папоўнілі нацыянальную бібліяграфію. Толькі ў мінулым годзе бібліятэкай было набыта 91 рэдкае выданне, і найбольш каштоўныя — за сродкі фонду падтрымкі культуры Прэзідэнта нашай краіны.

Усе яшчэ застаецца шмат маладаследаваных калекцый. Адна з такіх, — перакананы Раман Матульскі, — Віленская публічная бібліятэка, якая была адной з найбуйнейшых на тэрыторыі Расійскай імперыі і стасувалася на сваіх фондах толькі Імператарскай публічнай бібліятэцы ў Санкт-Пецярбургу і бібліятэцы Румянцаўскага музея ў Маскве. Побач з найкаштоўнейшымі еўрапейскімі выданнямі там захоўваліся такія помнікі культуры, як Тураўскае евангелле, Статуты ВКЛ, кнігі Ф. Скарыны, выданні, якія пабачылі свет у беларускіх друкарнях, адзначае Р. Матульскі: «Фонды Віленскай публічнай бібліятэкі ніколі не былі прадметам спецыяльнага даследавання беларускіх бібліятэказнаўцаў, тым больш на прадмет вывучэння ў іх нацыянальных дакументаў. Разам з тым апублікаваныя каталогі, якія цяпер знаходзяцца ў адкрытым доступе, з'яўляюцца добрай крыніцай для работы ў гэтым кірунку. З больш чым двухмільёнага фонду Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя Леніна засталася каля 300 тысяч. Многае было вывезена, і мы не ведаем яго лёс». Але работы па вяртанні кніжнай спадчыны працягаюцца.

Неразгаданы Скарына

Больш чым 80 дакладаў агучылі за два дні падчас кнігазнаўчых чытанняў выступоўцы з 8 краін свету. Тэмы, звязаныя з асобай і спадчынай Ф. Скарыны, не губляюць актуальнасці. Асаблівасці мастацкага афармлення Бібліі рускай Францыска Скарыны — у фокусе даследавання Вольгі Шутавай, дырэктара лабараторыі скарызнаўства і валарызацыі даследаванняў гісторыі і культуры Беларусі з Ва-сян-Сен

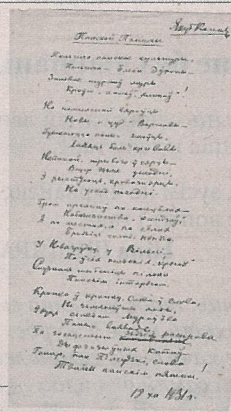
(Францыя). Даследчыца спыняецца на своеасаблівых візуальных маркерах Бібліі рускай, па якіх можна пазнаць Рэнесанс. Звяртаючыся да мастацкага афармлення скарынаўскай Бібліі, Вольга Шутава адзначае ўмоўнасць яго класіфікацыі: «Гаворачы пра функцыянальнасць гравюр Бібліі рускай у цэлым, трэба памятаць, што ўсе яны з'яўляюцца ілюстрацыямі,



Рукапісы Я. Коласа

5. Аўтограф верша «Панскай Польшчы».

Уверсе подпіс: «Якуб Колас», пад тэкстам дата: «18 XII 1931». Верш «Панскай Польшчы» быў упершыню надрукаваны ў газеце «Савецкая Беларусь», 1931 г., № 293. У апошні збор твораў верш уваходзіць пад назвай «Польскім катом». Радкі 13-20, 33-40 у аўтографе адсутнічаюць.



З дакладам выступае Марыя Міцкевіч.

прызначанымі для візуальнай прэзентацыі тэксту. Гэта прадмова Скарыны, і ўласна Біблія». Яна разглядае гравюры бічавання Іава, якая навукоўцамі абыздзена ўвагай праз яе недасканаласць. Ллудэчэне гэтай гравюры Вольга Шутава бачыць так: тры мужчынскія постаці аказваюцца сябрамі Іава: Еліфаз, Віддад, Сафар, жанчына ў суценцы — жонка Іава.

Ілюстрацыйны характар скарынаўскай Бібліі даследчыца даказвае на прыкладзе гравюры, дзе царыца Эсфір прыйшла да цара Артаксеркса. Выява Эсфір у Бібліі рускай адрозніваецца ад нямецкага, чэшскага, італьянскага варыянтаў не толькі па стылістыцы, але і сюжэтам. Звычайна Эсфір паказана на каленях перад царом, а ў Бібліі рускай яна стаіць. Усведамляючы ўсю небяспеку свайго з'яўлення, яна ўсё ж прыйшла да Артаксеркса, каб заступіцца за Мардахае і ўсіх іўдзеяў. А цар працягнуў да яе залаты жэзл. Ілюстрацыя ў Скарыны дакладная, супадае з тэкставым апісаннем. Тое, што Скарына выкарыстоўваў карцінкі для ілюстрацыі тэксту, дае падставу задаць пытанне: з дапамогай якіх вобразаў ён ствараў гэтыя ілюстрацыі? Гравюры Скарыны характарыруюцца аб'ёмнасцю персанажаў і наяўнасцю перспектывы (гравюры ж іншых аўтараў плоскія). Даследчыца робіць выснову, што вобразы і асацыяцыі да ініцыялаў Бібліі рускай прыдумваў чалавек, які свабодна валодаў некалькімі мовамі. Верагодна, гэта быў сам Францыск Скарына. Так сама, як ён стаў не толькі за ідэйным афармленнем, але і фармальным нападуненнем біблейскага тэксту.

Асветнік Зізаній

Значная фігура ў беларускай гісторыі — Лаўрэнцій Зізаній. Яму прысвяціла сваё даследаванне Юлія Шустава, дацэнт кафедры дапаможных і спецыяльных гістарычных дысцыплін Расійскага дзяржаўнага гуманітарнага ўніверсітэта, старшы навуковы супрацоўнік навукова-даследчага аддзела рэдкіх кніг Расійскай дзяржаўнай бібліятэкі. Даследчыца звяртаецца да той часткі педагагічнай спадчыны Зізанія, якая часта застаецца ў цені, а менавіта яго прыродазнаўчанавуковых ведаў і асветніцтва ў гэтай галіне. Педагагічную спадчыну Зізанія складаюць філалагічныя, лексікаграфічныя працы. Гэта Буквар, напісаны разам з братам Стэфанам Зізаніем (Вільня, 1596), Граматыка Лаўрэнція Зізанія — першая друкаваная граматыка славянскай мовы (Вільня, 1596). Аднак не ўсе працы пабачылі свет. Многія застаюцца неапублікаванымі да гэтага часу, пераканана даследчыца. У рукапіснай традыцы вядомы яго прапаведзі, але цэлы шэраг твораў Зізанія не захаваўся да нашых дзён, і пра іх мы ведаем па ўскосных крыніцах. Рэдагаваў і перакладаў з грэчаскай мовы «Гутаркі на 14 пасланяў святога апостала Паўла» Іаана Златавуста (1623) і тлумачэнні на апакаліпсіс

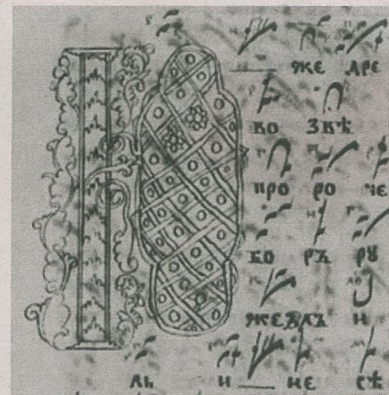
Андрэя Кесарыйскага (1625). Працаваў над Вялікім катэхзісам (1627). Кнігу надрукавалі, а пасля тыраж быў амаль цалкам знішчаны. Але некалькі экзэмпляраў захавалася. Даследчыца адзначае, што на сёння вядома пра 5 экзэмпляраў Вялікага катэхзіса Зізанія. 4 з іх — у Маскве (3 — у Расійскай дзяржаўнай бібліятэцы, 1 — у аддзеле рукапісаў гістарычнага музея)

Колас у Лондане

За межамі нашай краіны ёсць устаноў, якая кляпатліва зберагае спадчыну Якуба Коласа. Беларуска бібліятэка і музей імя Ф. Скарыны ў Лондане — адзін з галоўных цэнтраў беларусказнаўства за мяжой. 15 мая гэтая ўстанова адзначыць 50-гадовы юбілей. Пра рукапісную і друкаваную спадчыну Якуба Коласа ў фондах гэтай бібліятэкі расказала Марыя Міцкевіч, унучка Якуба Коласа па бацьку і Янкi Маўра — па маці: «Шмат гадоў папаўненням калекцыі займаўся Аляксандр Надсан. Сама каштоўнае тут — рукапісы Коласа. Вось вершы «Водгулле», «Доля батрачкі», «Поле». Самы цікавы рукапіс — верш «Антону Луцкевічу», бо ёсць частка, якая ніколі не друкавалася. Вось уступ да паэмы «Сымон музыка», аўтограф Коласа «Падумаўце аб дзеях», артыкул «Мова Лынькова па рамане «На чырвоных лядах» (упершыню надрукаваны ў 1934 г.). Яшчэ цікавы дакумент — ліст да Аляксандра Вазіясенскага ад 7 красавіка 1940 г.). Марыя Міцкевіч таксама згадала, што 15 мая — 100 гадоў з моманту вяртання Коласа на радзіму пасля Першай сусветнай вайны. У бібліятэцы ў Лондане захоўваюцца першыя выданні Коласа: «Водгулле» (1922), «У палескай глушы» (1923), «Сымон музыка» (1925), «На прасторы жыцця» (1926). Прадстаўлены і эмігранцкія выданні: напрыклад, «Новая зямля» (Мюнхен, 1952), «У палескай глушы» (Мюнхен, 1957) і іншыя. Можна прасачыць творчасць Якуба Коласа ў перыядычных эмігранцкіх выданнях: газета «Раніца» (Берлін), газета «Беларус» (ЗША), часопісы «Моладзь» (Парыж), «Барацьба» (Штутгарт), «Беларускі свет» (ЗША) і іншыя. Пра эмігранцкія выданні Якуба Коласа, у прыватнасці «Сымона музыку», падрабязна распавёў старшы навуковы супрацоўнік Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага музея Я. Коласа Аляксандр Крывякіч.

Беларускія рыцэты ў Самары

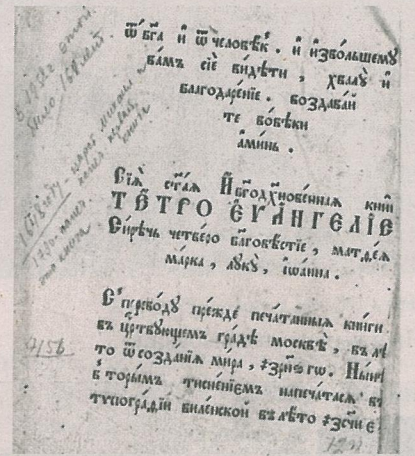
Знаходкі і адкрыцці ў кніжнай спадчыне — заўсёды добрая навіна, асабліва што датычыцца помнікаў старажытнай кніжнай культуры. Агляд стараверскіх выданняў беларускіх друкароў другой паловы XVIII— пач. XIX ст. з фонду Самарскай універсальнай навуковай бібліятэкі (Расія) зрабіла Ларыса Сташанкова, галоўны бібліёграф аддзела рэдкіх кніг гэтай установы. Спіс беларускіх кніг уключае 31 выданне ў колькасці 35 экзэмпляраў. Пяць выданняў датаваны канцом XVI—XVII стст. Астатнія кнігі стараверскія. Шэсць кніг з гэтага пераліку выдадзены ў Вільні, у друкарні Троіцкага манастыра ў 1768—1802 гг. Гэта дзве Псалтыры, Евангелле вучыцельнае, Евангелле Тэтр, Шэстаднеў служэбны, Слова пра лжэпрарокаў і лжэнастаўнікаў.



Ініцыял «Ю» з пляцёнкай — вобразам муміі. З рукапіса 1830-х гг.

установы Галіна Нячаева: «Веткаўскі збор старадрукаў маецца ў навуковай бібліятэцы Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта, трапіў туды ў выніку экспедыцыі 1970 гг. І там сярод кніг, якія мы разам з калегай вывучалі ў 2019 годзе, тыя, якія разглядаем сёння. Вось Апостал першай паловы XVII ст. Кніга паходзіць з тэрыторыі ВКЛ: мяжа Беларусі і Украіны». Цікавае ўяўляе рукапіс з калекцыі Гомельскага музея (1830-я гады), дзе паказана літара «Ю» ў адмысловым арнаменце: частка літары ў асацыятыўным выглядзе ўяўляе мумію. Гэта таксама прыклад плеченага арнаменту. Чырвоным евангеллем называюць супрацоўнікі выданне са сваёй калекцыі XVI ст: там спалучаецца старадрукаўскі арнамент з пляцёнкай. «Яна падверглася гравітацыі — крыжоваму паходу готыкі, паколькі балканская пляцёнка са свабодных петляў тут ужо малое крыжые прамаканцовыя», — каментуе дзіўную з'яву Галіна Нячаева. Адно Евангелле з веткаўскага музея супрацоўнікі назвалі Евангеллем з драконамі, бо там ёсць мініяцюра драконаў (першая палова XVII ст.) і заўважныя гатычныя рысы ў пляцёнцы. Гэта гравюрны стыль. Тут можна ўбачыць кірыліцу, якая роднасная скарынаўскім шрыфтам, — антыкву — еўрапейская з'ява.

Рукапіс 1806 года майстра Сямёна Кавалёва дэманструе цікавую выяву. На пляцёнцы сядзяць сава і сокал. Па заходніх слоўніках гэтыя птушкі расшыфроўваюцца як альфа і мега з усімі багаслоўскімі сэнсамі. Так пляцёнка выяўляе сэнс прамудрасці.



Евангелле Тэтр.

Усцешна, што кніжныя зборы беларускага паходжання раскрываюць свае адрасы ў свеце. Для даследчыкаў гэта падстава для чарговага паглыблення ў неабсяжны свет кнігі і, адпаведна, нагода для новых сустрэч на кнігазнаўчых чытаннях.

Наталля СВЯТЛОВА,
фота аўтара